

УДК 371.13

МОВНА ТА МОВЛЕННЕВА КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВІ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТА ТЕХНІЧНОГО НАПРЯМКУ

Л. М. Сидоренко, Н. В. Тільняк

м. Київ, Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут»

zubatoklili@ukr.net

У статті розкриваються шляхи, методи та форми формування мовної та мовленнєвої компетентностей у вищих навчальних закладах, розглядаються основні принципи формування культури професійного спілкування майбутніх спеціалістів у технічному ВНЗ, з'ясовуються чинники впливу на ефективність спілкування спеціалістів технічних напрямків підготовки, уточнюються поняття «мовна компетентність», «мовленнєва компетентність», «комунікативна компетентність спеціаліста», «професійне спілкування». У статті аналізується феномен мовленнєвої компетентності, за основу якого беруться досягнення таких наук як риторика, соціопсихолінгвістика, неориторика, етносоціопсихолінгвістика тощо, що дозволяє побачити у процесі мовленнєвої діяльності людини наявність мовно-мовленнєвих знань, умінь та навичок, на яких базується професійно-мовленнєва комунікація, власний повсякденний, соціальний, практично-технологічний, комунікативний, професійний досвід, інтелектуальні, художні й організаційні (лідерство, комунікабельність) здібності, моральні, етичні, релігійні та інші цінності. Стаття висвітлює питання мовної та мовленнєвої компетентностей, які ґрунтуються на таких поняттях як мова і мовленнєва діяльність людини.

Ключові слова: мовна компетентність, мовленнєва компетентність, професійне спілкування, комунікативна компетентність спеціаліста.

Вступ. Протягом останніх десятиріч у монографічних працях та науково-методичних статтях все частіше зустрічаються терміни «ділове спілкування», «професійне спілкування», «мовна компетентність», «мовленнєва компетентність». На думку вітчизняних вчених (О. М. Біляєва, А. М. Богущ, В. В. Борисенко, О. М. Горошкіної, С. О. Карамана, О. В. Караман, О. А. Копусь, Л. І. Мацько, М. І. Пентилюк, М. Я. Плющ, та ін.), ділове та професійне спілкування можна визначити як комунікативну діяльність, структурними компонентами якої є: предмет спілкування – людина або партнер, з яким спілкуються; потреба у спілкуванні, яка полягає в намаганні індивіда пізнати і оцінити інших людей, події – зрозуміти комунікативні мотиви, тобто те, заради чого здійснюється спілкування; дії спілкування – одиниці комунікативної діяльності, цілісні мовленнєві акти, адресовані іншим людям; завдання спілкування – мета, на досягнення якої в конкретній комунікативній ситуації спрямовані комунікативні дії; засоби спілкування – операції, за допомогою яких здійснюється спілкування (мовлення, міміка, жести тощо); продукт спілкування – утворення матеріального і духовного характеру, який з'являється під час спілкування.

Метою статті є дослідження зв'язку між професійною діяльністю студентів та усним і писемним мовленням; аналіз рівня мовної та мовленнєвої компетентностей з української мови у підготовці майбутнього спеціаліста та способів формування свідомого ставлення до слова як інструмента розв'язання професійних проблем.

Така перспектива наукового дослідження зумовлює низку завдань: проаналізувати шляхи формування мовної особистості в її мовно-мовленнєвих компетентностях, з'ясувати особливості фахового спілкування, окреслити складові термінологічної компетентності, звернути увагу на питання термінологічної грамотності, окреслити блоки мовленнєвих умінь, які відображають їх спрямованість на певний вид професійної діяльності, уточнити критерії професійних рівнів готовності до комунікативної дії.

Аналіз наукових досліджень, на які спирається автор. Проблемою комунікативних якостей мовлення займалися вітчизняні лінгвісти: Л. А. Булаховський, М. А. Жовтобрюх, Д. І. Ганич, В. В. Олійник, М. М. Пилинський та зарубіжні науковці: В. А. Бухбіндер, М. М. Вятютнев, Є. І. Пассов та ін. Так, відомий учений Л. А. Булаховський до критеріїв досконалості мовлення відносить гнучкість фрази, ясність, точність, багатство, естетичність [1, с. 234].

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені.

Незважаючи на значну кількість наукових робіт, присвячених дослідженню мовно-мовленнєвих компетентностей, це питання залишається актуальним, оскільки мова і мовлення обслуговують усі види людської діяльності. У межах нашого дослідження ми розрізняємо мовну і мовленнєву компетентності.

Поняття «компетентність» розуміємо як здатність отримувати та опрацьовувати інформацію, ефективно застосовувати здобуті знання в професійній діяльності, спілкуванні тощо.

Мовна компетентність – це інтегративне явище, що охоплює цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування.

Отже, зміст поняття «мовна компетентність» вбачаємо у практичному засвоєнні, усвідомленні мовних норм, що склалися історично в фонетиці (знання про звукові засоби мови), лексиці (багатий словниковий запас, вміння ним користуватися), граматиці (знання граматичних норм і вміння їх застосовувати), орфоєпії (знання правил вимови звуків та звукосполучень їх застосування), семантиці (розуміння текстів та їх продукування), стилістиці та їх в адекватному застосуванні у будь-якій людській діяльності в процесі використання певної мови.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Поняття «мовленнєва компетентність» слід розглянути як вміння адекватно і доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях (висловлювати свої думки, бажання, наміри, прохання тощо), використовувати для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести, рухи) та інтонаційні засоби виразності мовлення (висоти тону, сили звуку, темпу мови і тембру голосу).

До складників «мовленнєвої компетентності» відносяться види мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння, читання та письмо, що характеризують суб'єкта навчання як того, котрий здатний побудувати висловлювання і текст відповідно до норм усного та писемного мовлення.

Поняття «лінгвістична компетентність». Поняття «лінгвістична компетентність» слід розглядати як наявність лінгвістичних знань, тобто певного запасу слів у межах професійного розвитку, здатність суб'єкта навчального процесу виконувати лінгвістичний аналіз мовних явищ різних типів: адекватного використання лексем, доречного вживання образних висловів, наукових фразеологічних зворотів на основі граматичних правил.

Так, в усному і писемному спілкуванні спеціалістів технічних напрямків підготовки спостерігається тенденція до надмірного й недоречного вживання іншомовних слів через недостатнє знання лексичного багатства рідної мови. Наприклад, замість зв'язки з *громадськістю* вживається *паблік рілейшенз*; *управління* підмінюється запозиченим з англійської мови словом *менеджмент*; перший компонент сталого сполучення слів *запобіжні заходи* замінюється словом *превентивні*. Критерієм відбору для вживання нових слів іншомовного походження має бути семантична і стилістична необхідність їх застосування.

Так, наприклад, у фінансових документах, міжнародних угодах не варто уникати запозичених з інших мов слів *банк, кредит, телефон, телеграма, бюджет*, які увійшли до словника міжнаціонального спілкування, не мають українських відповідників та їх використання зумовлено загальною тенденцією до застосування інтернаціональних лексичних одиниць [2, с. 92-97].

Поняття «комунікативна компетентність спеціаліста». Поняття «комунікативна компетентність спеціаліста» витлумачено як здатність комуніканта творити власні програми мовленнєвої поведінки, адекватні ситуації спілкування, що передбачає знання основних понять про стилі мови, способи зв'язків речень у тексті тощо.

Слід зауважити, що фахове спілкування має специфічні ознаки, зумовлені процесами виробництва й керівництва колективною працею. Воно відрізняється від побутового тим, що має конкретну мету, завдання, які вимагають вирішення. Фахове спілкування завжди має чітку спрямованість, і основним завданням його є продуктивне співробітництво. У звичайному спілкуванні, як правило, не ставляться конкретні завдання, його можна припинити в будь-який момент на бажання учасників. Більшість науковців вказують на тісний зв'язок ділового спілкування із професійною діяльністю, професійним спілкуванням. Проте, деякі з них вважають, що «ділове спілкування» – поняття дуже широке і часто виходить за межі професійної діяльності. Відомий філолог Н. А. Михайловська цілком слушно наголошує, що ділове спілкування посідає особливе місце: по-перше, воно використовується в будь-якій галузі (виробничій, або не виробничій), по-друге, передбачає можливість контактів, що надзвичайно важливо сьогодні внаслідок поглиблення міжгалузевих зв'язків [1, с.73]

На підставі аналізу відомих досліджень у галузі психології і педагогіки, стану розв'язання проблеми на практиці, а також, виходячи з того, що мовленнєві уміння особистості формуються не тільки у предметній діяльності, а й у самому процесі життєдіяльності, самореалізації, А. Й. Капська виділяє два блоки мовленнєвих умінь, які, по суті, відображають їх спрямованість на певний вид професійної діяльності. Саме вони забезпечують оптимальний варіант прояву комунікативності державного службовця [5, с. 46].

Перший блок мовленнєвих умінь охоплює переважно ті, які забезпечують якісний характер мовлення:

1. володіння технікою мовлення;
2. володіння логікою мовлення;
3. володіння інтонаційною варіативністю;
4. прогнозування комунікативної поведінки;
5. володіння мовленнєвим етикетом.

Другий блок включає мовленнєві уміння, які посилюють ефективність комунікативного процесу взагалі і соціально-виховного впливу зокрема:

1. формування мети мовлення (всього комунікативного процесу);
2. ініціювання процесу мовлення;
3. вибір і реалізація видів мовлення;
4. адаптація комунікативних умінь до соціально-виховних умов і конкретного реципієнта;

5. здійснення управління мовленнєвим процесом і його корекція.

Для здійснення характеристики й оцінки професійних комунікативних умінь на базі визначених двох блоків А.Й. Капською були розроблені критерії професійних рівнів готовності до комунікативної дії [8, с. 26].

Високий рівень – фахівець вільно володіє мовленнєвими уміннями, вміє прогнозувати результати комунікативного процесу, добирати адекватну мету

мовлення інтонацію; він має чітку установку на оволодіння різними видами мовлення і може, уже на перших порах роботи, реалізувати власні уміння не менше, як у п'яти видах діяльності.

Середній рівень – фахівець на достатньому рівні володіє мовленнєвими уміннями в комунікативному процесі й адекватно до мети застосовує їх. Проте не завжди може оперативно вибирати вид мовлення, але він уміє аналізувати якість мовлення, щоправда, не завжди вміє управляти комунікативним процесом і здійснювати корекцію окремих якостей мовлення. Водночас він проявляє інтерес до комунікативності, прагне удосконалювати цей процес, та не завжди знає, як це зробити; включається у різні види комунікативної діяльності, але лише за умови крайньої необхідності.

Низький рівень – недостатньо сформовані вміння фахівця. У комунікативний процес він включається лише за вимогами керівників соціально-виховної структури. Не проявляє інтересу до особливостей комунікативного процесу, його поліпшення за рахунок удосконалення власних мовленнєвих умінь. Проте охоче включається в комунікативний процес лише тоді, коли його зацікавлює конкретна проблема і коли бачить цікаві шляхи її вирішення.

Визначені показники рівнів дозволяють спеціалістові проаналізувати власні уміння, виявити «білі плями» у власному мовленні, а керівникам відповідних соціально-виховних інститутів – об'єктивно і критично оцінити одну із професійних якостей державного службовця і визначити чи навіть окреслити його функції в даній організаційній структурі [6, с. 47].

Так, культура мовлення – це поєднання мислення і мови, точність вираження думок, почуттів, ясність, зрозумілість смислових зв'язків і відношень одиниць мови в мовленні зв'язкам і відношенням предметів і явищ у реальній дійсності. Культурі професійного мовлення, як і культурі професійного спілкування, потрібно вчити на всіх етапах підготовки, перепідготовки та підвищенні кваліфікації спеціалістів технічних напрямків підготовки.

Професійне спілкування належить до формальних зв'язків, здійснюється відповідно до правил і спрямоване на встановлення контактів та підтримку стосунків між представниками різних взаємозацікавлених у спільній діяльності установ.

Враховуючи вищезазначене, спробуємо проаналізувати та дослідити процес формування культури професійного спілкування серед майбутніх спеціалістів.

Так, поняття «професійне спілкування» умовно включає такі складові, як: 1) комунікація – передача конкретної інформації один одному; 2) перцепція – взаєморозуміння осіб, що спілкуються; 3) інтеракція – взаємодія людей при спілкуванні. Тому, для розвитку мобільного спілкування слід звернути увагу на поглиблене вивчення усіх цих складових [7, с. 46].

Професійне спілкування служить засобом підвищення якості спільної діяльності людей, це процес установа психологічного контакту між людьми з метою обміну професійною інформацією, організацією взаємодії на шляху досягнення певної мети в спільній діяльності. Процес спілкування і взаємодії тих, хто спілкується, супроводжується їх постійними перцептивними діями – взаємним сприйняттям учасників спілкування. Для досягнення ефективності спілкування важливо, щоб партнери постійно оцінювали рівень взаєморозуміння, усвідомлювали особливості одне одного, намагалися зрозуміти, чим викликані ті чи інші слова, дії, стосунки тих, хто спілкується [3, с. 124].

На окремі зовнішні прояви впливає багато внутрішніх чинників та можуть бути абсолютно різні передумови, адже процес взаємодії з іншими людьми – це постійне вирішення конкретних психологічних завдань.

Розглянемо чинники, які можуть впливати на ефективність спілкування спеціалістів технічних напрямків підготовки.

Перший чинник, який впливає на ефективність професійного спілкування спеціаліста технічної галузі, – це соціально-перцептивні здібності. Вони визначають здатність особистості розпізнавати особливості оточення за допомогою вербальних і невербальних сигналів, знаходити такі стратегії й тактики спілкування, які найкраще підходять до конкретної ситуації та особистості, разом з тим, відповідають власним можливостям, розширюють їх в процесі спілкування – це і є шлях до самовдосконалення особистості.

Другий чинник ефективного професійного спілкування визначається за частотою контактів, при цьому треба враховувати такі обставини: невелика кількість контактів з людьми може бути в результаті замкнутості або сором'язливості людини, негативного ставлення до оточення тощо. Інша справа, коли особа хоче спілкуватися, а її ігнорують, тоді це слід розглядати як негативне ставлення до конкретного спеціаліста.

Третім чинником ефективного спілкування спеціаліста технічного напрямку підготовки є емоційний стан людини, тобто спілкування з позитивно налаштованою людиною піднімає настрій, а спілкування з невдоволеною людиною – викликає негативні емоції.

Четвертий чинник – ефективне спілкування можливе за умови здорового соціально-психологічного клімату в колективі. Створення його є результатом діяльності керівника технічного підрозділу або установи та є індикатором взаєморозуміння [4, с. 23]. Це, насамперед, довіра одне до одного. Важливим складником ефективного професійного спілкування є ініціативність у спілкуванні. Саме ініціатива допомагає успішно керувати пізнавальною діяльністю, організовувати співпрацю.

Формування культури професійного спілкування спеціаліста технічного напрямку підготовки – дуже важливе завдання, оскільки саме від цього залежить ефективність спілкування: надійність того, хто говорить; зрозумілість його повідомлення, враховуючи зворотний зв'язок (усвідомлення того, наскільки правильно тебе зрозуміли). Окрім цього, важливими також є особистісні якості – вміння бути собою; розуміти внутрішній світ іншої людини; безкорисливість, порядність.

Отже, кожна освічена людина обов'язково повинна добре володіти рідною мовою, вміти логічно висловлювати свою думку, знаходити для опонента аргументи, на підставі яких він віддасть перевагу одному погляду у порівнянні із іншим. Тому дійсна освіченість полягає, насамперед, у гуманітарній сфері, яка безпосередньо пов'язана із моральністю. Високоосвічена людина, на відміну від ерудита, може забути дату, подробиці або ім'я, але вона не підмінить моральні цінності.

Коли національною мовою починають говорити представники всіх професій, відповідно розвивається національно-мовна термінологія всіх галузей науки і техніки. Тоді і молода людина розуміє, що без знання державної мови вона не зможе зарекомендувати себе як фахівець, підвищити свій професіоналізм.

Та людина, яка добре розуміє свою роль у духовному збагаченні колективу, має приділяти велику увагу самовдосконаленню. Якщо певні ідеали, комунікативні настанови, норми спілкування стають компонентом духовного світу особистості спеціаліста, а прагнення діяти відповідно до них стає потребою, то ці ідеали, настанови й норми перетворюються на постійно діючі стимули його розвитку і спонукають до роботи над собою. А самопізнання та самовдосконалення починається з уміння адекватно оцінювати себе. Але все це

лише теоретичні аспекти. Завдання полягає у тому, щоб усі викладені вище думки були втілені та враховані у процесі підготовки спеціаліста.

Треба звертати увагу на те, що використання професійної мови спеціалістом є візитною карткою будь якої фірми та організації.

Висновки. Отже, кожному комуніканту важливо не лише знати сутність та механізм процесу професійного спілкування, але й необхідно володіти практичними засобами підвищення його ефективності. Це дає змогу самовдосконалюватися, розвиватися відповідно до своїх потреб та піднімати імідж спеціаліста на міжнародній арені. Перспективою подальшого дослідження убачаємо у розробці навчально-методичного забезпечення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» та спецкурсу «Культура професійного мовлення», упровадження у навчальний процес інтерактивних та комп'ютерних інформаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Городенська К. Підвищуймо культуру фахового мовлення / К. Городенська // Українська мова. – 2004. – № 2. – С. 92-97.
3. Горошкіна О.М. Лінгводидактичні засади навчання української мови: монографія / О.М. Горошкіна; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 360 с.
4. Гудзик І. П. Компетентнісне спрямування мовних курсів / І.П. Гудзик // Педагогічна і психологічна науки в Україні. – Т. 2. – К.: Педагогічна думка, 2007.
5. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, навчання, оцінювання / наук. ред.: проф. С.Ю. Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Єрмоленко С. Навчально-виховна концепція вивчення української (державної) мови / С. Єрмоленко, Л. Мацько // Дивослово. – 1994. – № 7. – С. 28 – 33.
7. Єрмоленко С.Я. Культура мови / С.Я. Єрмоленко // Українська мова: Енциклопедія. – [2-ге вид.]. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 285-286.
8. Капская А.И. Формирование готовности студентов педвуза к исполнительско-речевой деятельности в системе профессиональной подготовки: дис. д-ра пед. наук: 13.00.01/ Киев. гос. пед. ин-т. – К., 1989. – 405 с.

REFERENCES

1. Batsevych, F. S. (2012) .Fundamentals of communication Linguistics: textbook. Kyiv, Ukraine: Akademiia [in Ukrainian].
2. Horodenska, K. (2004) Increases culture of professional speech Kyiv, Ukraine: Ukrainska mova [in Ukrainian].
3. Ghoroshkina, O.M. (2004). Linguodidactic principles of teaching Ukrainian Monograph. Kyiv, Ukraine: Lughan. nac. ped. un-t im. T. Shevchenka [in Ukrainian].
4. Gudzyk, I. P. (2007). Kompetentnisne sprjamuvannja movnykh kursiv. Kyiv, Ukraine: Pedagoghichna dumka [in Ukrainian].
5. Nikolaev, S.Y. (Science. Ed .: Prof). (2003). Commonly European framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Kyiv, Ukraine: Lenvit [in Ukrainian].
6. Jermolenko, S., Macjko L. (1994). The educational concept study Ukrainian (state) language. Kyiv, Ukraine: Dyvoslovo [in Ukrainian].
7. Jermolenko, S.J. (2004). Culture languages. Kyiv, Ukraine: Publ. «Ukrajinsjka encyklopedija» [in Ukrainian].
8. Kapskaja, A.I. (1989). Formation of readiness student to performing-speech activity in the system of vocational training. Kyiv, Ukraine: Kyev. ghos. ped. yn-t, [in Russian].

Л. М. Сидоренко, Н. В. Тильняк. Языковая и речевая компетенции как часть подготовки специалиста технического направления.

В статье раскрываются пути, методы и формы внедрения языковой и речевой компетенции в высших учебных заведениях, рассматриваются основные принципы формирования культуры профессионального общения специалистов в техническом вузе, выясняются факторы влияния на эффективность общения специалистов технических направлений подготовки, уточняются понятия «языковая компетенция», «речевая компетенция», «коммуникативная компетентность специалиста», «профессиональное общение». В статье анализируется феномен речевой компетентности, за основу которого берутся достижения таких наук как риторика, социопсихолингвистика, неориторика, этносоциопсихолингвистика т.п., что позволяет увидеть в процессе речевой деятельности человека наличие языково / речевых знаний, умений и навыков, на которых базируется профессионально-речевая коммуникация, собственный повседневный, социальный, практически-технологический, коммуникативный, профессиональный опыт, интеллектуальные, художественные и организационные (лидерство, коммуникабельность) способности, моральные, этические, религиозные и другие ценности.

Статья освещает вопросы языковой и речевой компетенции, основанные на таких понятиях как язык и речевая деятельность человека.

Ключевые слова: языковая компетентность, речевая компетентность, профессиональное общение, коммуникативная компетентность специалиста.

L. M. Sydorenko, N. V. Tilniak. Speech and language competence as a part of the training of specialist of technical directions.

The article describes the ways, forms and methods of implementation of language and speech competence in higher education, the basic principles of building a culture of professional communication between specialists in a technical college; clarifies factors influencing the efficiency of communication between specialists of technical training areas, clarifies the concepts of "linguistic competence", "speech competence", "communicative competence specialist", "professional communication". The article analyzes the phenomenon of linguistic competence on the basis of the achievements of such sciences as rhetoric socio psycho linguistics, neo rhetoric, ethnic socio psycho linguistics, etc, that allows to see in the presence of human speech language / speech knowledge and skills that underpin professional-speech communication own casual, social, practical and technological, communicative, professional experience, intellectual, artistic and organizational (leadership, communication) skills, moral, ethical, religious and other values.

This article issue the question of speech and language competence, based on such factors as language and speech activity of human. Functions of language and speech are generated in the process of communication. The language should be studied in the speech activity. There are receptive types of speech activity – listening and reading, and productive kinds of speech – speaking and writing. This article explores four types of communication: listening, speaking, reading and writing. Competence in speaking – is a competence in dialogical and monologue speech. The main purpose is to form the ability how to use two forms of speech. Lexical competence consists of lexical knowledge and lexical speech skills, grammatical – of grammatical knowledge and grammar speech skills; phonological – phonetic knowledge and speech and auditory skills and more.

The article also considers the problem of speech research experience of the individual. The author analyzes theoretical structural and functional model of speech experience. The article is a theoretical rationale for the choice of diagnostic indicators empirical study of patterns of structure and functioning of the internal substructure elements speech experience of the individual.

Key words: language competence, verbal competence, professional communication, communicative competence specialist.